Ur *Internationalen* 27 november 2009

Konspirationsteorier: en modern religion

En konspirationsteori visar upp politiska strukturer som otillgängliga och ogenomträngliga hemligheter, med en gåtfull elit som ingen kan komma åt. Farooq Sulehria drar här politiska slutsatser av ”konspirationernas” utbredning.

Där förnuftet upphör börjar tron. Där religionen inte erbjuder rimliga förklaringar, fyller fantastiska konspirationsteorier sin funktion. Konspirationsteorierna besparar, liksom religionen, var och en det slitsamma tänkandet, genom att överförenkla komplicerade politiska frågor.

Varför ska man till exempel överansträngа hjärnan genom att försöka förstå Marx tråkiga ekonomiska artiklar för att begripa den pågående finansiella härdsmältan, när vi vet att ”judiska bankirer” ligger bakom krisen?

Det spelar väl ingen roll att det mediemedvetna al-Qaida aldrig har förnekat inblandning i 11 september — tvärtom medgav Khalid Sheikh Mohammad (terroristanklagad USA-fånge) på al-Jazeera att det fanns en al-Qaida-förbindelse. I Pakistan (och kanske i hela den muslimska världen) anklagar vi fortfarande USA för att ha iscensatt attacken själva.

Enligt arabiska media var till och med Clinton-Lewinsky-affären en judisk komplott för att lära Vita huset en läxa, när nu Clinton hade vägrat att träffa Netanyahu när denne besökte USA 1997!

Sådana absurda konspirationsteorier kanske tillfredsställer känslomässiga psykologiska behov, men när de betraktar allting som komplotter från en liten klick förgiftar de i själva verket den politiska kulturen. De här konspirationsteorierna marginaliserar vettiga och kunniga analyser i det offentliga utrymmet, och fastställer dessutom den nödvändiga distansen mellan ”styrande” och ”styrda”.

De spelar på förenklade och farliga tolkningar av politiska skeenden.

En konspirationsteori visar upp politiska strukturer som otillgängliga och ogenomträngliga hemligheter. Den reducerar de ”statliga strukturerna'; till och med imperialismen, till en övernaturlig makt som styrs av en etnisk/religiös minoritet eller social/politisk elit, över folket, i stället för att fokusera på den systematiska utsugningen av de förtryckta, genom till exempel kontroll över produktionsförhållandena.

Om man ska tro på konspirationsteorier så utövar en inte alltför förfinad och absolut ouppnåelig elit den totala kontrollen. En sådan uppfattning leder antingen till att ett effektivt motstånd är lönlöst eller till desperata åtgärder (till exempel självmordsbombning). Konspirationsteoretikernas resonemang motiverar oss alltså att fortsätta tolka (ofta grundlös) information istället för att bygga fackföreningar, sociala rörelser och politiska partier.

Verkliga konspirationer kläcks givetvis på vår samtida politiska och ekonomiska scen. Men sådana strategier är enbart metoder för att nå ett politiskt syfte och utgör aldrig i sig själva någon historisk kraft med effekter i den verkliga världen. Hemliga utlandsuppdrag (Iran 1953, Chile 1973, Pakistan 1977, Venezuela 2002 och så vidare), politiska mord (John F Kennedy, Olof Palme), undergrävande av demokratiska och revolutionära rörelser eller inhemsk övervakning och manipulerande så som den ISI-sponsrade misstroendeomröstningen mot Benazir Bhutto 1989 eller IB-affären i Sverige, alla sådana konspirationer har haft viktiga funktioner

under 1900-talet.

Inte heller kan man förneka att det finns hemlighetsfulla allianser mellan individer eller grupper med samma klassintressen. Sådana allianser har mera makt än vad de inblandades antal skulle ge dem i en demokratisk stat med folkligt deltagande. Men sådana konspirationer utgör bara en av många strategier. En hemlighetsfull minoritet är i stånd att styra över en majoritet delvis genom konspirationer och hemliga allianser.

Men styrkan i deras makt är orättvisor som är strukturella och inbyggda i systemet. Den ojämna fördelningen av makt, kapital och resurser utgör ingen konspiration. Det är det vi kallar kapitalism (och imperialism när vi talar om skillnaden mellan Nord och Syd).

Att regeringar har hemligheter bevisar inte att det finns övergripande konspirationer, inte heller utgör detta något förnuftigt argument för att de skulle behövas. Man behöver inte anta att staten är det direkta verktyget för en dold härskande klass.

Det är också viktigt att notera att konspirationsteorier ofta bygger på felaktig eller ofullständig information från tvivelaktiga källor. En konspirationsteori är beroende av anonyma källor, fakta som inte kan spåras, bevis som bygger på anekdoter och ofullständig dokumentation genom bevis. Ändå kommer den med breda och fortfarande spekulativa påståenden. Följden blir att den ofta drar uppmärksamheten från bättre dokumenterade utredningar av den roll som spelas av institutionaliserade strukturer för politisk, ekonomisk och miljö-grundad exploatering.

Som exempel kan nämnas Noam Chomskys studie i Kennedys utrikespolitik. Den förkastar förenklade konspirationsteorier som förknippar mordet med Vietnamkriget. Chomsky använder offentligt tillgängliga källor när han angriper uppfattningen att mordet ägde rum på grund av Kennedys önskan att dra tillbaka USA-militären från Vietnam.

Hans kloka råd lyder: ”Tillgängliga fakta leder oss som vanligt till att söka de institutionella källorna till politiska beslut och till deras stabilitet... Folk som vill förstå och förändra världen skulle enligt min åsikt göra bäst i att koncentrera sig på dessa, inte ägna sig åt grundlösa spekulationer i vad den ena eller andra ledaren kunde tänkas ha gjort.”

Enligt Chomsky visar Kennedys utrikespolitik en kontinuitet med den amerikanska kallakrigsmilitarismen, både före och efter hans tvärt avbrutna presidenttid.

Allomfattande konspirationsteorier lider inte bara av häpnadsväckande logiska luckor som undergräver massornas medvetenhet när det gäller att bygga motstånd, de gynnar rasismens tillväxt.

Eftersom konspirationsteorier ersätter den populistiska uppfattningen om en motsättning mellan folket och den mäktiga eliten när det gäller analys av specifika maktstrukturer och tillvägagångssättet i kampen, så hamnar skulden för allt ont på exempelvis ”judarna'; vilket sätter fart på antisemitismen. Det är en metod för att skaffa fram syndabockar.

På samma sätt sätter konspirationsteorierna fart på personkult. Eftersom härskandet tillskrivs vissa individer, skulle alltså avlägsnandet av en person eller en hemlig grupp omvandla samhället.

Sist men inte minst är ett fatal skeptiska mot konspirationsteorier medan de är populära bland de stora massor som är uteslutna från den politiska scenen. Alltså är de ofta populära i samhällen där den stora majoriteten känner sig maktlös.

Jag har själv ett intryck av att de breda massorna i Pakistan gärna tar till sig konspirations-

teorier som prånglas ut av populära högerkolumnister och nyhetsankare, medan sådana teorier i Sverige praktiskt taget aldrig får utrymme i stora media, men inte heller brukar dyka upp som förklaringsmodeller i privata samtal.

Intressant nog fann ett tv-program nyligen (Uppdrag granskning) att cirka 30 procent av ungdomarna trodde på konspirationsteorier.

Kan det bero på att ungdomarna har vuxit upp i ett Sverige där den ”svenska modellen” håller på att monteras ner, medan de äldre generationerna har sett (och byggt upp) en välvillig svensk stat och i högre grad känner sig delaktig i makten?

Farooq Sulehria

Översättning Gunvor Karlström

Mer om konspirationsteorier och konspirationstänkande

Lärdomar av den svenska Vietnamrörelsen. Del 3 av Martin Fahlgren diskuterar konspirationstänkande allmänt, men tar även upp specifikt den typ av konspirationstänkande som frodas inom vänstern, i synnerhet den som har rötterna i den maoistiska och stalinistiska rörelsen.

Andra aspekter av problemet tas upp i artiklarna Det förfalskade protokollet och J F Kennedys och Palmes banemän av Mats Parner.